

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 21 juni 2023

Mål nr

T 6912-22

PARTER

Klagande

LR

Motpart

Statens Jordbruksverk, 202100-4151

Vallgatan 8

551 82 Jönköping

Ombud: EH

SAKEN

Fordran

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Göta hovrätts dom 2022-10-04 i mål T 1521-22

DOMSLUT

Högsta domstolen förklarar att det har saknats förutsättningar för hovrätten att avgöra målet utan huvudförhandling.

Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i de delar som målet har förklarats vilande, undanröjer hovrättens dom och återförvisar målet till hovrätten för ny behandling.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

LR har begärt att Högsta domstolen ska undanröja hovrättens dom och återförvisa målet till hovrätten för ny prövning. Han har i sak yrkat att käromålet ska ogillas.

Jordbruksverket har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om hovrätten fått avgöra målet utan huvudförhandling. Frågan om prövningstillstånd i målet i övrigt har förklarats vilande.

DOMSKÄL**Bakgrund**

1. Jordbruksverket väckte talan i tingsrätten mot LR med yrkande att han skulle förpliktas betala ett belopp om drygt 28 000 kr och ränta. Yrkandet avsåg återbetalning av s.k. gårdsstöd för den jordbruksverksamhet som han tidigare hade bedrivit. Kravet på återbetalning grundades på en bedömning av markarealen som hade gjorts vid en fältkontroll av hans marker. LR bestred käromålet och gjorde gällande att fältkontrollen hade varit felaktig.

2. Tingsrätten avgjorde målet utan att hålla vare sig sammanträde för muntlig förberedelse eller huvudförhandling. Käromålet bifölls. Enligt rätten hade en kontroll som utförts av en kontrollant vid en myndighet i sig ett mycket starkt bevisvärde. Det konstaterades också att LR inte hade åberopat någon bevisning som visade att resultatet av fältkontrollen varit felaktigt. Detta resultat lades därför till grund för bedömningen.

3. Hovrätten tog i ett särskilt beslut ställning till om tingsrätten hade brustit i sin materiella processledning, bl.a. genom att inte i tillräcklig utsträckning reda ut vilken bevisning som LR avsett att åberopa. Så ansågs inte vara fallet. Parterna upplystes därefter om att hovrätten avsåg att avgöra målet på handlingarna. De bereddes tillfälle att slutföra sin talan. I sin slutskrift ifrågasatte LR hovrättens beslut att inte hålla huvudförhandling.

4. Hovrätten har avgjort målet på handlingarna och ändrat tingsrättens dom endast med avseende på skyldigheten att betala ränta.

Avgörande av tvistemål utan huvudförhandling

Tingsrätten

5. Huvudregeln enligt 42 kap. 18 § rättegångsbalken är att tvistemål i tingsrätten ska avgöras efter huvudförhandling. Ett mål får dock avgöras på handlingarna bl.a. om en förhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna. Eftersom tyngdpunkten i rättskipningen ska ligga i första instans, är utrymmet för att avgöra mål på handlingarna betydligt mindre i tingsrätten än i högre rätt.

6. Huvudförhandling kan behövas även om inte muntlig bevisning ska tas upp. Det gäller särskilt när en part processar utan ombud. Vad parten vill säga kommer ofta fram avsevärt bättre och snabbare vid en förhandling under rättens ledning än genom skriftväxling. (Jfr prop. 1986/87:89 s. 210.)

7. En förutsättning för att ett mål ska få avgöras på handlingarna är att domstolen har fullgjort sin materiella processledningsskyldighet under förberedelsen. Under förberedelsen ska domstolen bl.a. klarlägga vilka omständigheter som parterna åberopar till grund för sin talan och i vad mån parterna är oense om åberopade sakförhållanden. För detta ändamål är det ofta lämpligt att parterna kallas till ett sammanträde för muntlig förberedelse. Ett sådant sammanträde kan, under vissa förutsättningar, övergå till en huvudförhandling i förenklad form. (Se 42 kap. 6–9 och 20 §§, jfr a. prop. s. 211.)

Hovrätten

8. I 50 kap. 13 § rättegångsbalken anges under vilka förutsättningar tvistemål får avgöras utan huvudförhandling i hovrätten. Hovrätten får alltid avgöra målet utan huvudförhandling om en sådan förhandling är obehövlig (tredje stycket).

9. Vid bedömningen av om en förhandling är obehövlig ska parternas inställning tillmätas stor betydelse. Huvudregeln är att en huvudförhandling ska hållas när en part begär det. En helhetsbedömning måste dock göras. Av betydelse är då vad målet rör, karaktären av de frågor som ska prövas och de intressen som står på spel för den part som önskar en förhandling. Om det blir

aktuellt för hovrätten att pröva omständigheter som inte har varit uppe till prövning i tingsrätten, talar det för att hovrätten bör hålla en förhandling. Om en part har svårigheter att ta till vara sin rätt, t.ex. på grund av att han eller hon saknar ombud, kan det också tala för en förhandling. (Jfr ”Bassängen” NJA 2020 s. 652 särskilt p. 23 och 24.)

10. Tidigare gällde att hovrätten fick avgöra ett tvistemål på handlingarna mot en parts vilja endast om en huvudförhandling var uppenbart obehövlig. Den 1 januari 2022 togs kravet på uppenbarhet bort. De allmänna förutsättningar som gäller för när ett mål kan avgöras utan huvudförhandling (se föregående punkt) påverkades inte av ändringen. Vid bedömningen av om ett mål kan avgöras på handlingarna ska hänsyn tas också till de krav som följer av 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och artikel 6 i Europakonventionen samt den rättspraxis som har utvecklats i anslutning till dessa bestämmelser. (Jfr prop. 2020/21:214 s. 13 f.)

Europadomstolens praxis

11. Av Europadomstolens praxis framgår att det endast undantagsvis är förenligt med rätten till en rättvis rättegång (se artikel 6 i Europakonventionen) att inte hålla muntlig förhandling i någon instans. Vilket utrymme som det finns för detta i det enskilda fallet beror bl.a. på karaktären av de frågor som ska behandlas. När prövningen innefattar trovärdighetsbedömningar eller när parterna har olika uppfattningar om de faktiska omständigheter som är av betydelse för prövningen finns det i regel en rätt till muntlig förhandling, i vart fall i en instans. Mål som rör rena rättsfrågor av begränsad omfattning och komplexitet eller frågor av utpräglad teknisk karaktär kan däremot ofta

avgöras på handlingarna utan att det står i strid med artikel 6. (Se t.ex. *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], nos. 55391/13, 57728/13 and 74041/13, § 190 f., 6 November 2018.)

12. Om det har hållits förhandling i första instans, är kravet på förhandling i överrätt mindre strikt. Detsamma gäller om den enskilde, uttryckligen eller underförstått, har avstått från sin rätt till en muntlig förhandling i första instans. Det kan vara möjligt att läka en brist på förhandling i första instans genom att hålla en sådan i överrätten. (Se t.ex. *Ramos-fallet*, § 192, *Iselsten v. Sweden*, no. 11320/05, § 35 f., 4 November 2008 och *Fexler v. Sweden*, no. 36801/06, § 58 f., 13 October 2011.)

Bedömningen i detta fall

13. LRs inställning kunde inte uppfattas på annat sätt än att han motsatte sig att hovrätten avgjorde målet på handlingarna. Målet fick därmed avgöras utan huvudförhandling endast om en förhandling var obehövlig.

14. Sakförhållandena i målet är inte helt okomplicerade och parterna hade redan i tingsrätten olika uppfattning om de faktiska omständigheter som låg till grund för Jordbruksverkets krav. LR har inte heller företrätts av något ombud som har kunnat hjälpa honom att ta tillvara hans rätt. I tingsrätten hölls det trots detta varken något sammanträde för muntlig förberedelse eller någon huvudförhandling.

15. Sammantaget kan förhållandena inte anses ha varit sådana att en förhandling i hovrätten var obehövlig. Den i prövningstillståndet ställda frågan ska alltså besvaras på så sätt att det inte har funnits förutsättningar för hovrätten att avgöra målet utan huvudförhandling. Vid den bedömningen ska prövningstillstånd meddelas för målet i övrigt.

16. Hovrättens handläggning har utgjort ett sådant rättegångsfel att domen ska undanröjas och målet återförvisas till hovrätten för ny behandling.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Anders Eka, Svante O. Johansson, Stefan Johansson, Johan Danelius (referent) och Margareta Brattström
Föredragande justitiesekreterare: Charlotte Hellner Kirstein